

Heumen, plangebied Heumen-Noord - AAO

Aanvullend Archeologisch Onderzoek in het plangebied Heumen-Noord,
gemeente Heumen

E. Lohof

met een bijdrage van S.B.C. Bloo

Colofon

ADC Rapport 94

Heumen, plangebied Heumen-Noord - AAO

Auteur: E. Lohof

In opdracht van: gemeente Heumen

Ontwerp: 1 Nacht IJs (Hans Blom) Amersfoort

© ADC, Bunschoten, juli 2001

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ISBN 90-5874-08-38

Archeologisch Diensten Centrum

Tel 033-299 81 81

Energieweg 14

3751 LT Bunschoten

Fax 033-299 81 80

Pb 112 3750 GC Bunschoten

Email info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding	7
2 De vindplaats	8
3 Methode en werkwijze	9
4 Resultaten	11
5 Conclusies	14
6 Aanbeveling	19
Bijlage I Het aardewerk (S.B.C. Bloo)	21
Literatuur	22

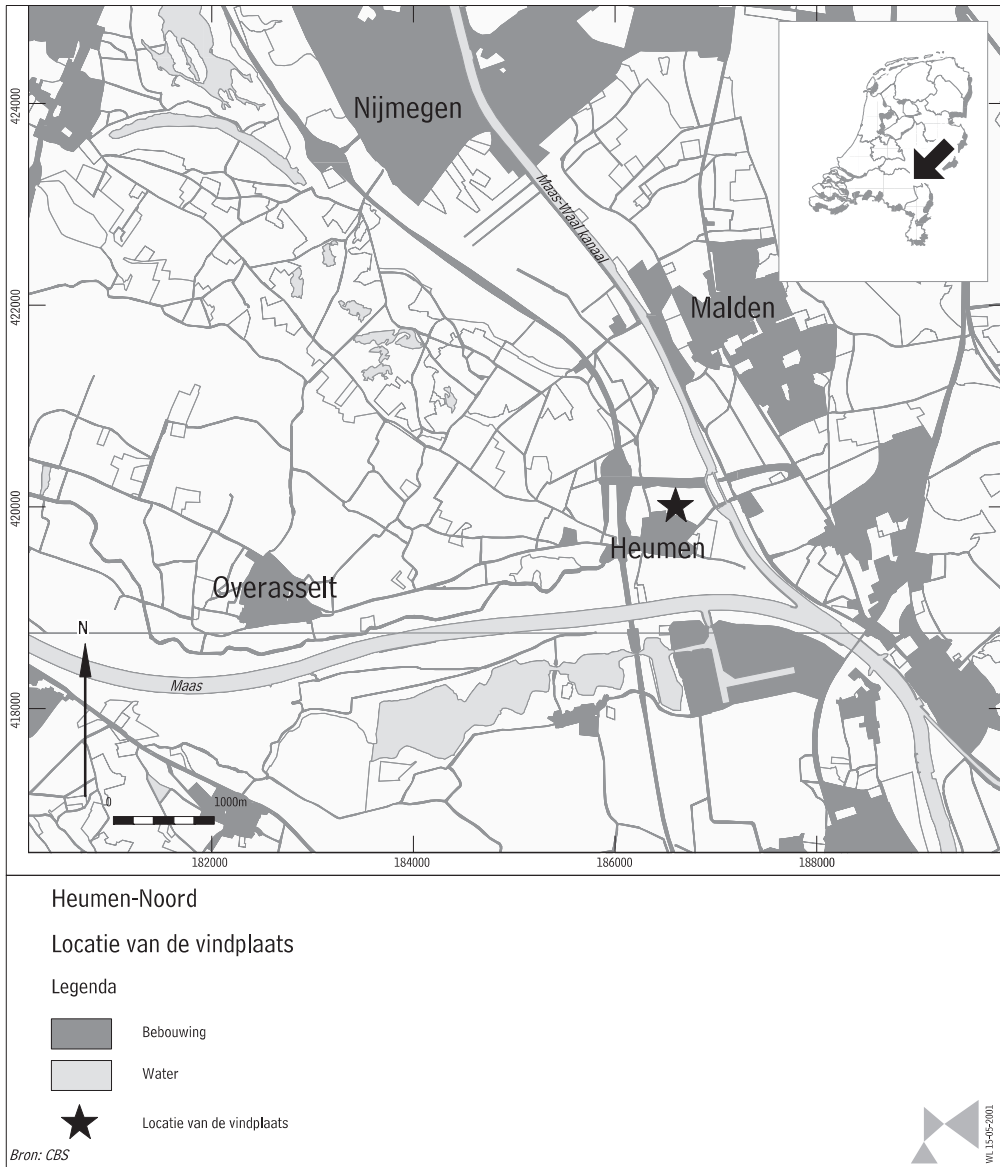
Samenvatting

Van 19 maart tot 4 april 2001 heeft het Archeologisch Diensten Centrum (ADC) in opdracht van de gemeente Heumen een Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) uitgevoerd op de plaats van de toekomstige bouwlocatie Heumen-Noord, gemeente Heumen. De resultaten van een eerder als een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) uitgevoerd archeologisch prospectieonderzoek wezen op de mogelijke aanwezigheid van sporen uit IJzertijd, de Romeinse tijd en de Middeleeuwen in de ondergrond. Het doel van het AAO was vast te stellen of archeologische resten in de ondergrond aanwezig zijn en in dat geval hun aard, datering en mate van conservering te bepalen.

Daartoe zijn in het plangebied vier proefputten van resp. 5 x 100, 5 x 120, 5 x 70 en 5 x 20 m gegraven. Van deze proefputten is allereerst de bouwvoor verwijderd. In de verbruinde ondergrond bevonden zich weliswaar scherven uit de IJzertijd, maar waren op dit niveau geen sporen van vóór de Nieuwe tijd zichtbaar. Door bodemvorming heeft zich onder de bouwvoor een gehomogeniseerde, bruine laag gevormd. Onder deze laag is het tweede vlak aangelegd. Hierin bleken grondsporen uit de IJzertijd nog wel aanwezig. Van put 4 is het noordprofiel getekend. Van de andere putten zijn profielopnames gemaakt.

Zowel in de vlakken als in een aantal grondsporen zijn voornamelijk aardewerkscherven uit de IJzertijd aangetroffen. Onverkoold organisch materiaal uit de IJzertijd is niet aangetroffen. Gezien de aard van de bodem is dat ook niet te verwachten.

De vindplaats beslaat globaal de oostelijke helft van het plangebied, ruwweg 120 x 150 m. Alleen de diepste sporen zijn nog als zodanig herkenbaar. Het merendeel van deze sporen reikt vermoedelijk niet zeer diep onder het vlak vanwaar ze zichtbaar zijn. Op het hoogste deel in het zuidwesten (dit is boven de 10 m + NAP) is de situatie iets beter dan op de noordwestelijk daarvan gelegen helling (tussen 9,5 en 10 m + NAP). Cruciaal is daarom de diepte waarop het sporenvlak wordt aangelegd. Aanbevolen wordt de aanwezige sporen door middel van een reguliere opgraving te documenteren. Indien dit niet mogelijk is, wordt aanbevolen om, voorafgaande aan of tijdens het bouwrijp maken van het terrein, de bovengrond tot iets onder de bouwvoor te verwijderen om eventuele vondstenconcentraties (hierbij wordt vooral gedacht aan al dan niet verploegde potten) op het spoor te komen en vervolgens de grond tot op het leesbare sporenvlak te verwijderen en de archeologische grondsporen te documenteren.

Afb. 1

1 Inleiding

Van 19 maart tot 4 april 2001 heeft het Archeologisch Diensten Centrum (ADC) in opdracht van de gemeente Heumen een Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO) uitgevoerd op de plaats van de toekomstige bouwlocatie plangebied Heumen-Noord in de gemeente Heumen (afb. 1). De voorgenomen grondwerkzaamheden vormen een bedreiging voor eventueel aanwezige archeologische resten, waardoor archeologisch onderzoek noodzakelijk werd. Op grond van een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI), die is uitgevoerd door de Stichting SOB Research en waarbij prehistorische aardewerkfragmenten zijn aangetroffen,¹ was er een grote kans op de aanwezigheid van archeologische resten in de bodem van het betrokken terrein.

Doel van het AAO was vast te stellen of archeologische resten aanwezig zijn en in dat geval hun aard, omvang, datering en mate van conservering te bepalen. Aanvullende vragen betroffen de relatie tussen de archeologische resten en het landschap, de relatie tot de, voor de betreffende perioden, bekende bewoningsgeschiedenis van de regio en de mogelijkheid van behoud of een vervolgonderzoek.

De projectleiding was in handen van E. Lohof. De dagelijkse leiding in het veld berustte bij G. Tak. Veldtechnicus was R. van der Kolk. Het ADC is de Hr. H. Baake van de gemeente Heumen erkentelijk voor het beschikbaar stellen van digitaal topografisch kaartmateriaal alsmede informatie over NAP-punten in de directe omgeving van het plangebied.

Het veldwerk is uitgevoerd volgens een programma van eisen dat is opgesteld door F. de Roode namens de provincie Gelderland en B. Groenewoudt namens de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). De uitwerking en rapportage vonden plaats conform de normen en richtlijnen van de ROB (zoals vastgelegd in het Handboek Specificaties, dd. juni 1998).

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN DE VINDPLAATS:

Gemeente:	Heumen
Toponiem:	plangebied Heumen-Noord
ROB-objectcode:	185N
Centrumcoördinaten:	186,600/420,000
Gemeentecode:	HEUN-01
Kaartblad:	46A

1. Van den Bosch & Ras 2000.

2 De vindplaats

Het onderzoeksgebied bevindt zich ten noorden van de bebouwde kom van Heumen. Het wordt aan de oostzijde door akker- en grasland langs het Maas-Waal-kanaal, aan de zuidzijde door de bebouwing aan de Romeinenstraat en aan de noordzijde door de Jan J. Ludenlaan begrensd. De westelijke grens loopt langs enige percelen grasland langs de Oude Boterdijk (afb. 1). Dit gebied behoort in brede zin tot het stroomgebied van de Maas.² De archeologische vindplaats Heumen-Noord ligt op een halfronde terrasrest-rug die met de opening naar het noordwesten gericht en als een flauwe verheffing nog in het landschap herkenbaar is. Het lage westelijke deel van het plangebied ligt 8,70 m NAP, het hoogste, zuidoostelijke deel 10,3 m NAP. Deze terrasrest-rug bestaat uit zand- en grindafzettingen. Westelijk van de Oude Boterdijk loopt een restgeul die is opgevuld met afwisselende lagen grijsgele klei en grof zand.³ Volgens de geomorfologische kaart betreft het een restgeul van een vlechtend riviersysteem dat in aanleg uit het laatste deel van het pleistoceen dateert.⁴ Met de overgang van deze koude periode naar het warmere vroeg-holoceen, verandert het vlechtende in een meanderend riviersysteem.⁵ Het is niet duidelijk wanneer in het holoceen deze restgeul is verland. De ten oosten van de restgeul gelegen terrasrest-rug, waarop de vindplaats ligt, bestaat uit zand en grind.⁶ Het betreft laat-pleistocene rivierafzettingen.

Tijdens de AAI zijn de meeste handgevormde scherven op de hoogste delen van de terrasrest-rug in een verbruinde laag onder de bouwvoor aangetroffen. Het materiaal is overwegend in de Late IJzertijd gedateerd.⁷ Het exacte aantal is niet vermeld, maar het betreft minimaal 85 aan het oppervlak verzamelde scherven en minimaal 22 in boorkernen aangetroffen scherven. Van de laatste komen slechts vier uit de bouwvoor, drie uit de overgang van de bouwvoor naar de onderliggende laag en minimaal twaalf uit de ondergrond van geel of geelbruin zand. Zowel de scherven die aan de oppervlakte zijn gevonden als die uit boringen, concentreren zich in de noordoostelijke hoek van het plangebied.

Van het zuidoostelijk aan het plangebied grenzende terrein, bekend als De Hosterd zijn reeds lang vondsten uit de Late IJzertijd bekend.⁸ In 1949 zijn bij een veldkartering op het betreffende terrein door het Rijksmuseum van Oudheden twee profielkuilen gegraven. Op een diepte van 37 - 80 cm onder het maaiveld zijn veertien handgevormde scherven aangetroffen die in de IJzertijd of de Romeinse tijd zijn gedateerd. In het laatste geval gaat het om inheems baksel. Deze datering is wellicht beïnvloed door de aanwezigheid van een (Romeinse) Terra sigillata-scherf en negen scherven van ruwwandig Romeins aardewerk. Het is onduidelijk of dit Romeinse aardewerk aan de oppervlakte is gevonden of ook uit de profielkuilen afkomstig is. Het is daarom onzeker of de vindplaats in het plangebied Heumen-Noord, waar blijkaar minder dan tien Romeinse scherven zijn gevonden, waarvan sommige bovendien als zodanig twijfelachtig zijn, met die van De Hosterd één complex uit de Late IJzertijd vormt. In De Hosterd zijn aan het oppervlak ook een onbekend aantal Karolingische en laatmiddeleeuwse scherven gevonden.

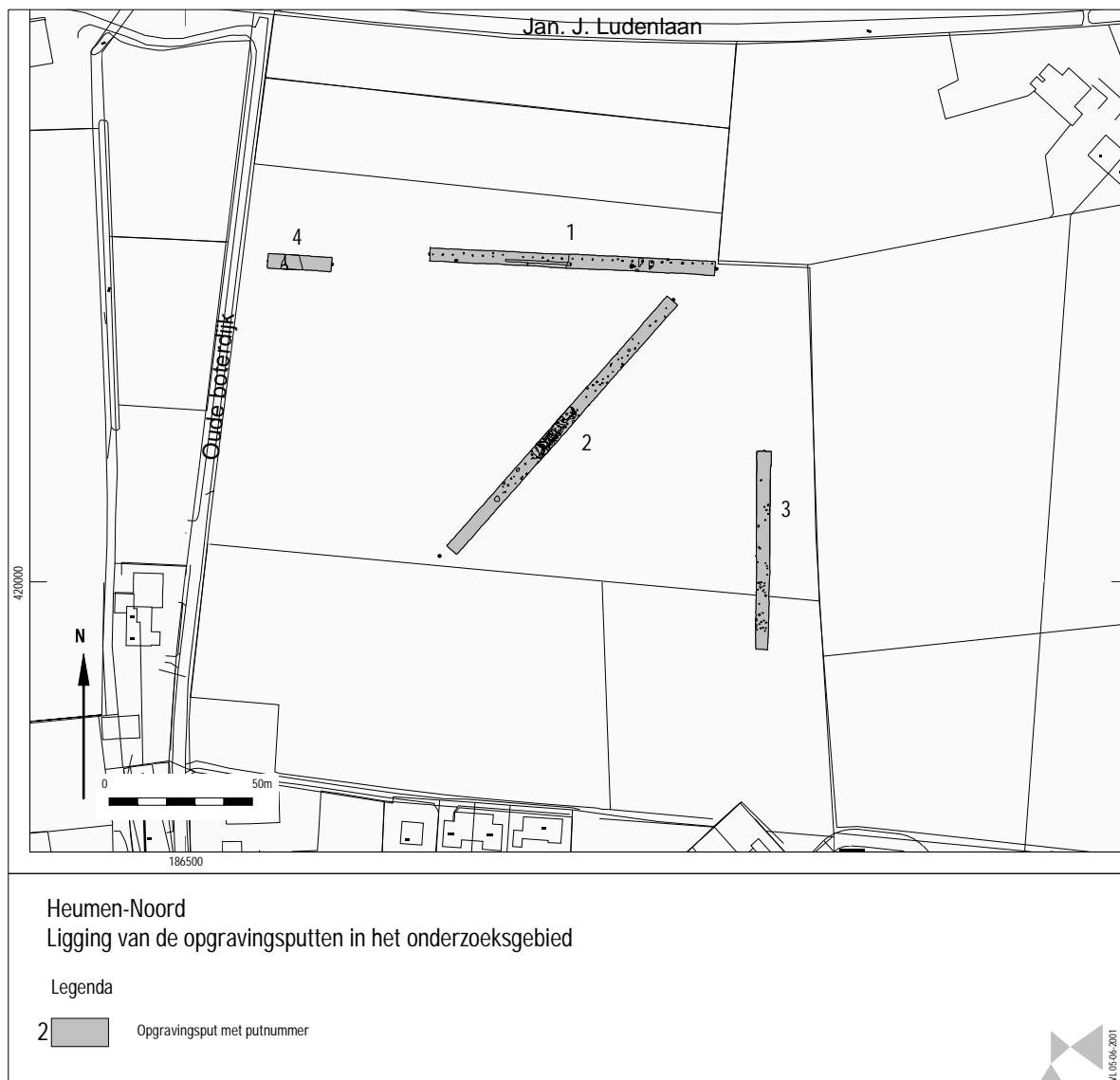
Het noordoostelijke en het centrale deel van het terrein zijn op dit moment in gebruik als akker. Het deel westelijk van de Oude Boterdijk en een strook aan de zuidzijde langs de bebouwing aan de Romeinenstraat is grasland.

2. Hoek & Schorn 1990, 64.
3. Van den Bosch & Ras 2000.
4. Ten Cate & Maarleveld 1977, 81.
5. Hoek & Schorn 1990, 20, 40.
6. Geomorfologische kaart van Nederland, blad 46 Genep; Ten Cate & Maarleveld 1977, 56.
7. Van den Bosch & Ras 2000.
8. Modderman 1951, 48 en nr. 101; Pons 1957, 108; Peddemors 1978, nr. 150. Bij de ROB is deze vindplaats geregistreerd als CAA 46A-11N; het ARCHIS-nr. is 36301.

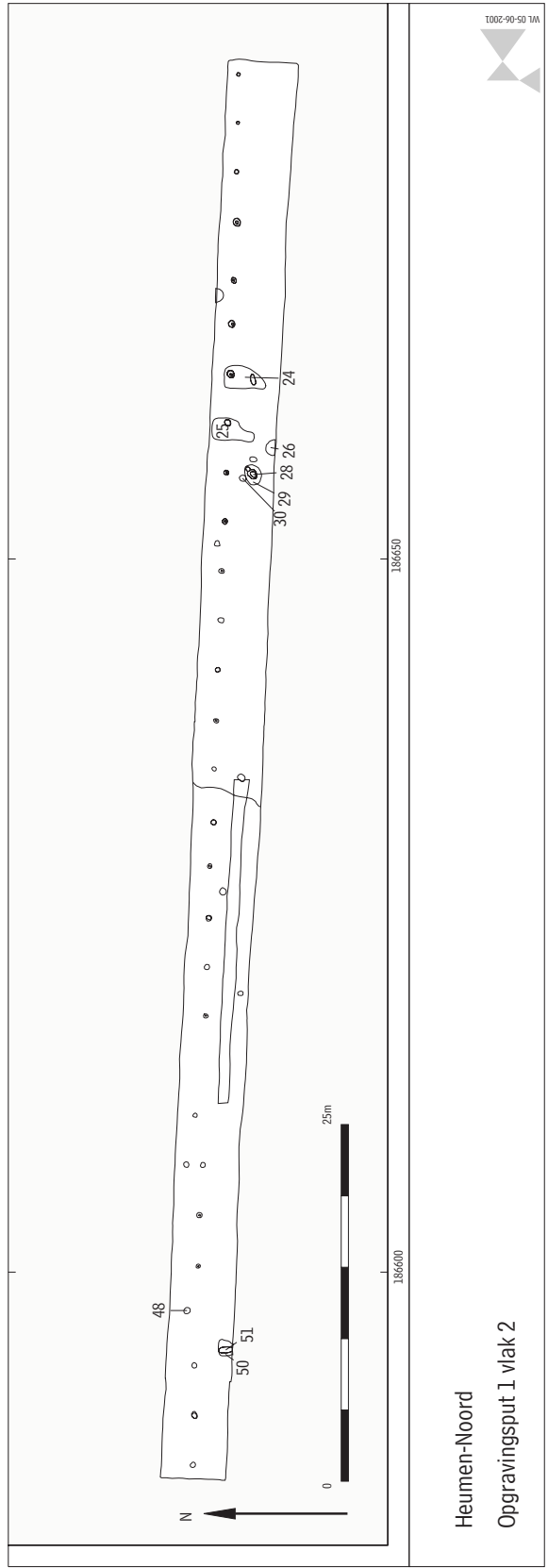
3 Methode en werkwijze

Er zijn vier proefsleuven aangelegd (afb. 2). Proefput 1 heeft een O/W-oriëntatie en de afmetingen zijn 5 x 100 m. Deze put ligt dwars op het (geringe) reliëf dat ter plaatse van ca. 9,90 m NAP naar het westen afloopt tot 9,20 m. Put 2 is diagonaal over het centrale terreindeel aangelegd en heeft een NO/ZW-oriëntatie. De afmetingen zijn 5 x 120 m. Deze put volgt de rand van de terrasrest-rug op ca. 9,60 m NAP. Put 3 ligt aan de oostzijde, heeft een N/Z-oriëntatie en de afmetingen 5 x 70 m. Het terrein loopt ter plaatse in lichte mate op van ca. 10 m tot 10,3 m. Put 4 is aangelegd naast en haaks op de Oude Boterdijk. De oriëntatie is O/W en de afmetingen 5 x 20 m. De bedoeling van deze put was een doorsnede te verkrijgen van de overgang van de terrasrest-rug naar de restgeul. Deze geul ligt echter verder westelijk, in het grasland achter de Oude Boterdijk. De gezochte overgang bevindt zich juist onder deze (verharde) weg.

In alle putten is het eerste vlak direct onder de bouwvoor aangelegd. Daarbij zijn vondsten verzameld en is het vlak geïnspecteerd op de aanwezigheid van grondsporen. Deze grondsporen zijn gedocumenteerd. Op een diepte van 60 - 80 cm is, afhankelijk van het niveau waarop grondsporen herkenbaar waren, een tweede vlak aangelegd. Deze vlakken zijn zowel machinaal als handmatig geschaafd. De hier aangetroffen grondsporen zijn in het vlak getekend (schaal 1:50) en er is, voorzover het niet om een duidelijk natuurlijk verschijnsel ging, een dwarsprofiel aangelegd en gedocumenteerd. De grondsporen zijn vervolgens doorzocht op het voorkomen van vondsten. Van alle vlakken zijn NAP-hoogten genomen. Van de vermoedelijke inhoud van een pot is een grondmonster genomen. Dit monster is na-

der onderzocht door BIAX-consult. Uit één spoor is een monster houtskool genomen voor een radiokoolstof datering. Op regelmatige afstanden zijn in alle putten profielopnames gemaakt. Van put 4 is een gedeelte van het noordprofiel getekend (schaal 1:20). De proefputten zijn ingemeten in het landelijke coördinatenstelsel. De NAP-hoogte is vanaf een meetbout aan de zuidoostgevel van het gemaal over het Maas-Waalkanaal (14,007 m NAP) overgebracht naar een hulppunt naast de opgraving (11,26 m NAP).

Afb. 3

4 Resultaten

De bodem ter plaatse van het onderzoek bleek onder de bouwvoor te bestaan uit lemig tot licht lemig, bruin tot lichtbruin zand dat naar onderen overgaat in donkergeel, niet-lemig zand. Op een meter diepte is op sommige plaatsen grind en grof zand vastgesteld. Het bodemprofiel is tot een diepte van ca. 60 cm geheel verbruind. Dit betekent dat binnen deze verbruiningshorizont alle pre- en protohistorische grondsporen zo goed als volledig zijn opgenomen in een gehomogeniseerde, egaal bruine laag. Desondanks bleken onder deze verbruiningshorizont in de putten 1, 2 en 3 nog antropogene grondsporen aanwezig. Naar kan worden aangenomen zijn op dit niveau alleen de diepste sporen nog zichtbaar. Het vondstmateriaal komt voor alle putten nagenoeg overeen. Het bestaat hoofdzakelijk uit prehistorische aardewerkscherven (zie bijlage 1). Met uitzondering van 51 middeleeuwse en post-middeleeuwse scherven uit de bovengrond, dertien Romeinse scherven en zes scherven uit de Bronstijd, stamt het materiaal uit de IJzertijd (420 scherven). De brons-tijdscherven zijn met gebroken kwartsfragmenten gemagerd. De IJzertijdscherven zijn zonder uitzondering met potgruis of een mengsel van potgruis en zand gemagerd. Twaalf scherven zijn aan de buitenzijde besmeten. Er zijn acht versierde scherven die uit de Late Bronstijd of de IJzertijd afkomstig zijn. Vanwege de context is een datering in de IJzertijd het waarschijnlijkst. Het aardewerk dat in de Romeinse tijd bij de inheemse bevolking in gebruik was is typologisch en morfologisch moeilijk te scheiden van het aardewerk uit de Late IJzertijd. Voor een datering in de Romeinse tijd is het aantal Romeinse scherven erg gering, zodat de voorkeur uitgaat naar een datering in de pre-Romeinse IJzertijd. Opvallend is dat al het aardewerk sterk verweerd is. Op het oppervlak bevinden zich kleine krasjes. Vanwege de afronding van de scherven is dit vermoedelijk onder invloed van water gebeurd. Er zijn drie vuurstenen afslagen gevonden.

Put 1

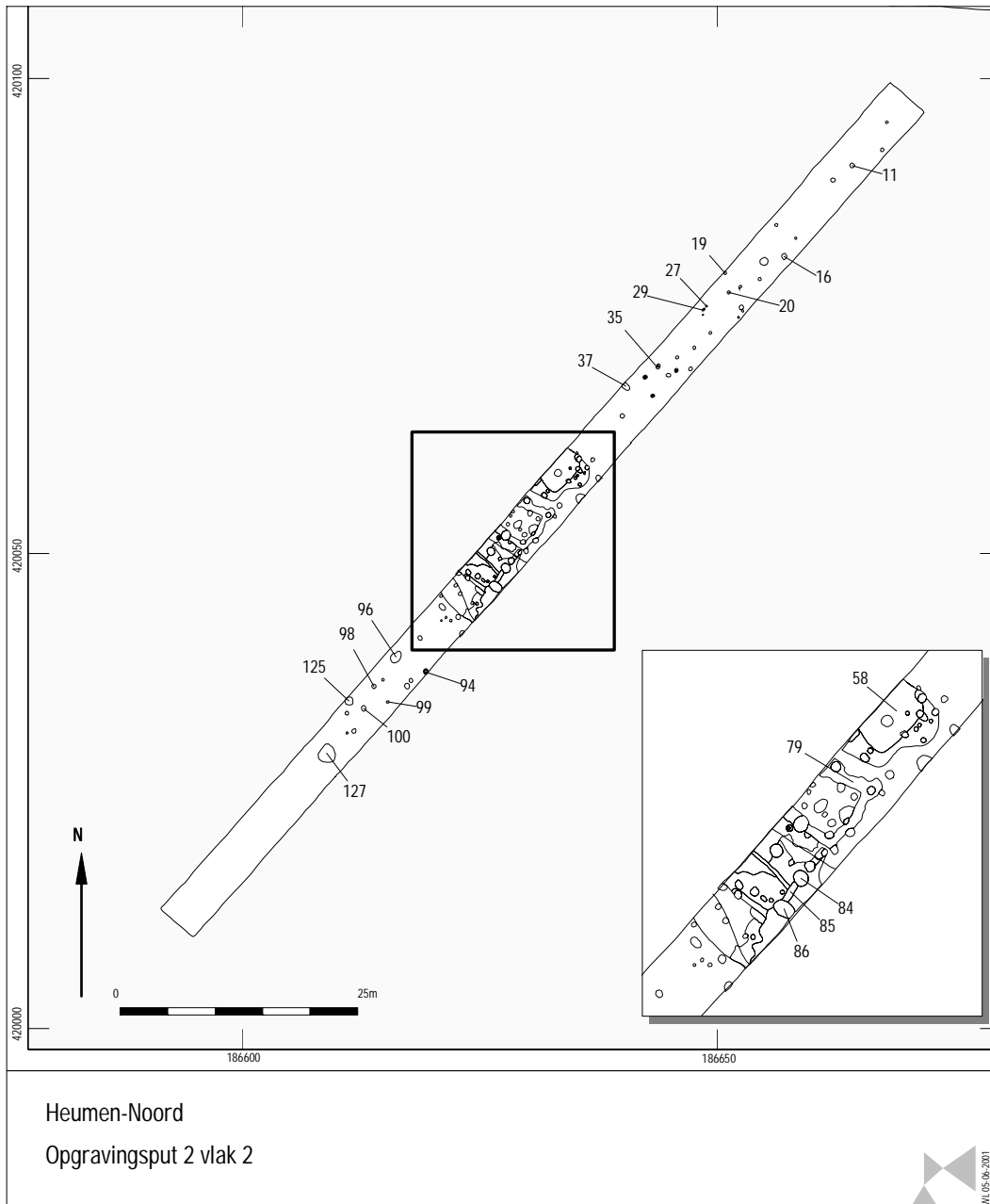
In het vlak 1 in deze put waren slechts recente sporen zichtbaar. Het betrof de palen van een hek dat over de gehele lengte van de put was te vervolgen. Bij het verdiepen tot vlak 2 is vrijwel overal aardewerk uit de IJzertijd aangetroffen. In de strook tussen 50 en 85 m uit het oosten kwamen echter beduidend minder scherven voor dan in de eerste 50 m en de laatste 15 m. Vlak 2 lag 65 cm -mv. Hierin tekenden zich, behalve de sporen van de recente afrastering die al in vlak 1 zichtbaar waren, enige kuilen en paalgaten af die vermoedelijk in de IJzertijd gedateerd moeten worden (afb. 3; sporen 28 - 30, 50, 51). De vullingen bestonden uit grijs zand en bevatten in de meeste gevallen houtskoolfragmenten. Dateerbare vondsten zijn in deze sporen echter niet aangetroffen. In dwarsprofiel waren ze nog maximaal 25 cm onder het vlak 2 zichtbaar. Uit spoor 30 is een houtskoolmonster genomen voor een radiokoolstofdatering. Dit is in afwachting van eventueel vervolgonderzoek nog niet geanalyseerd.

Put 2

Tijdens de aanleg van vlak 1 in put 2, op 40 cm - mv, verschenen in de noordoostelijke helft van deze put drie aardewerkconcentraties die de indruk gaven dat op deze plaatsen volledige potten waren ingegraven.

- Op 23/24 m uit het noordoosten bevond zich een concentratie scherven met een diameter van ca. 75 cm (vondstnr. 9). De concentratie omvatte 33 IJzertijdscherven en acht versierde scherven die niet nader dan Late Bronstijd of IJzertijd zijn te dateren, maar vermoedelijk bij elkaar horen.
- Op 31/32 m uit het noordoosten is naast een paalgaatje dat op dit niveau reeds zichtbaar was (spoor 27) de rand van een pot aangetroffen alsmede enige natuurstenen (vondstnr. 10 en 11).
- Op 45/46 m uit het noordoosten bevond zich een concentratie aardewerk en natuursteen met een diameter van 50 cm (vondstnr. 12).

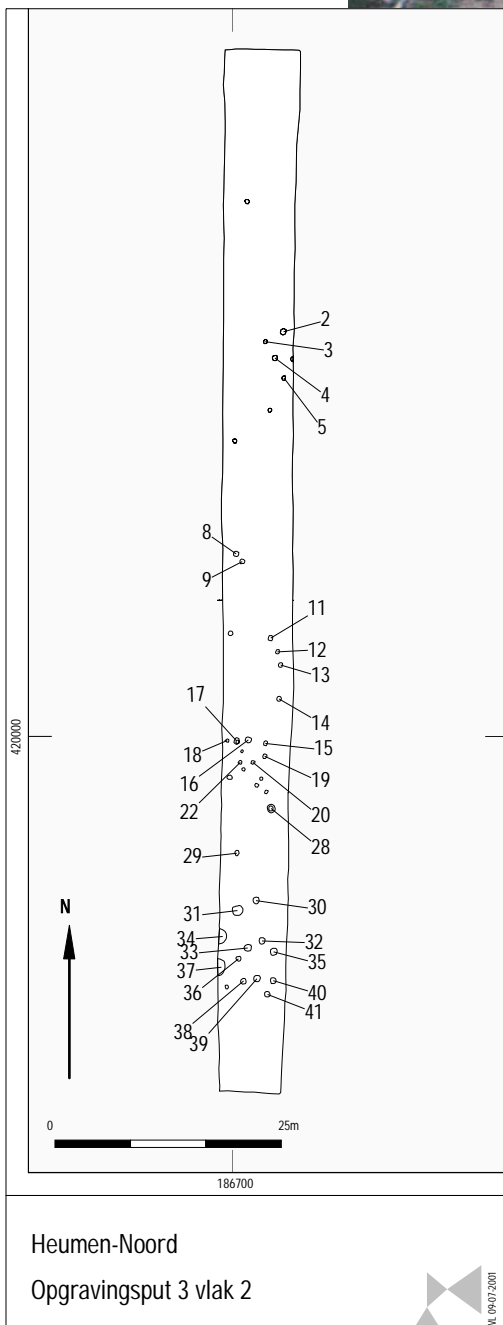
In vlak 2 (afb. 4), dat ca. 70 cm —mv is aangelegd, is op 39/40 m uit het noordoosten nog een concentratie aardewerkscherven gevonden (spoor 35; vondstnrs. 15 en 17). De bodem van deze pot bevond zich 15 cm onder het vlak. De veronderstelde inhoud van deze pot is als grondmonster verzameld en op pollen onderzocht. Dit leverde behalve veel kleine houtskoolfragmenten, enige schimmelsporen en recente plantenwortels echter niets interessants op. Deze pot was ingegraven naast wat een spieker kan zijn geweest waarvan de vierde paal zich juist buiten de putrand bevindt. De drie aangetroffen palen (sporen 128, 129 en 130; diameter 15 cm, paalgaten 35 - 45 cm) omsluiten een ruimte van 3,25 x 2 m. Op dit niveau waren talrijke sporen herkenbaar aan een grijze, bruine of grijsbruine

Afb. 4

verkleuring. De grijze sporen zijn alle antropogeen. In het noordoostelijke deel van de put zijn ze in dwarsprofiel nog tot maximaal 35 cm onder het vlak 2 zichtbaar. In het centrale deel van put 2 lag de onderkant van de verbruiningshorizont iets lager. Het sporenvak moest derhalve iets lager worden aangelegd. Hierdoor verminderde de marge waarbinnen sporen konden worden herkend. Tevens bleek dat de aangetroffen sporen zich hier in een dwarsprofiel nog slechts maximaal 15 cm onder het vlak aftekenden. Niet alle hier aangetroffen sporen zijn zonder meer van antropogene oorsprong. Een aantal bruingrijs gevlekte kuilen en paalgaten zijn dat ongetwijfeld wel (bijvoorbeeld sporen 48, 58, 84, 86, 94, 95, 96, 100, 127). Het heeft er alle schijn van dat zich tussen 50 en 75 m uit het noordoosten minstens één, mogelijk twee over elkaar gelegen huisplattengronden met een noordwest/zuid-oost-oriëntatie bevinden (afb. 5). De overige grondsporen laten zich in het smalle bereik van de put niet tot structuren herleiden. De ondergrond wordt vanaf 70 m uit het noordoosten aanmerkelijk lemiger en grindiger. Ook verschijnen oxydatievlekken en vanaf 94 m tot het zuidwestelijke einde van de put zijn geen sporen meer aangetroffen. In de sporen 11, 29, 35, 79, 84 en 85 zijn IJzertijdscherven aangetroffen. Een scherf uit spoor 16 laat zich eerder in de Bronstijd dateren.

Afb. 5 Opgravingsput 2, vlak 2, overzicht van de grondsporen in het centrale deel.

Put 3

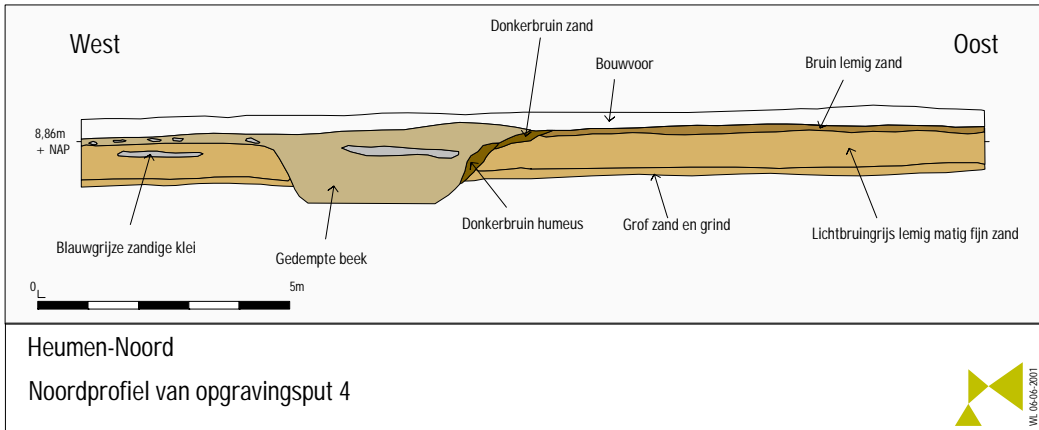
In vlak 1 van put 3 is geen enkel grondspoor herkend. Wel zijn een groot aantal IJzertijdscherven geborgen. Ook komen elf van de dertien Romeinse scherven uit deze put. Vlak 2 is ca. 85 cm -mv aangelegd. Hierin waren twee clusters van paalgaten zichtbaar (afb. 6). De grootste cluster bevindt zich in de zuidelijke helft van de put. Deze groep bestaat uit 33 paalgaten of kuilen, in diameter variërend van 15 tot 110 cm. In sporen 2 en 38 kwam een IJzertijdscherf voor. Spoor 38 was in het dwarsprofiel nog tot 30 cm onder het vlak zichtbaar. Ook hier zijn waarschijnlijk alleen de diepste sporen nog als zodanig herkenbaar. Sporen 32 - 40 maken wellicht deel uit van een spieker. In de noordelijke helft van de put zijn tien, verspreid liggende paalgaten aangetroffen. Ook de sporen 2 - 5 en 43 lijken deel uit te maken van een spieker.

Put 4

In put 4 zijn geen grondsporen uit de IJzertijd of de Romeinse tijd aangetroffen. Aardewerkvondsten waren geheel afwezig. In deze put is vlaksgewijs verdiept tot in de pleistocene ondergrond. Prominent aanwezig was een recente sloot of beek met een zeer verrommelde vulling vol boomstronken en andere stukken hout. Deze gedempte sloot was oorspronkelijk vijf meter breed en minstens 1,60 m diep (afb. 7). In het veld is het zwak slingerende verloop van deze sloot, evenwijdig aan de Oude Boterdijk herkenbaar aan een baan van graspollen. In het noordprofiel van de put is geen aanzet of insnijding zichtbaar van de verwachte geul. Deze geul ligt westelijk van de Oude Boterdijk. De gezochte overgang bevindt zich juist onder deze (verharde) weg.

5 Conclusie

Op grond van de resultaten van het AAO is vastgesteld dat het onderzoeksgebied Heumen-Noord in de IJzertijd in gebruik is geweest. Er zijn grondsporen aangetroffen in het centrale deel en op de westelijke flank van een halfronde terrasrest-rug. Het oorspronkelijke loopvlak is volledig door bodemvormingsprocessen opgenomen in een gehomogeniseerde, verbruinde laag en daarom niet meer als zodanig herkenbaar. De resten van diepgaande grondsporen zijn echter nog in de ondergrond aanwezig.

Afb. 7

De sporen betreffen kuilen en paalgaten en wellicht enige greppels. Incidenteel zijn in de sporen vondsten aangetroffen (tabel 1). Het merendeel van de verzamelde aardwerkscherven is in de IJzertijd te dateren (tabel 2). Dat het hier om een nederzetting gaat is waarschijnlijk. Het is niet uit te maken of het om een aantal (twee of drie) gelijktijdige boerenerven gaat of om een enkele, gedurende het verloop van decennia door het landschap "zwervend" erf. De bewoning beperkte zich vermoedelijk tot de oostelijke terrasrest-rug en de westelijke flank. Dit is ca. honderd meter van de geul, waarvan overigens niet bekend is of zij in de IJzertijd watervoerend was.

Hoewel het gevaarlijk is conclusies te trekken over de omvang en de sporendichtheid op grond van de relatief smalle proefsleuven, lijken de sporen in put 1 zich in de periferie van een nederzetting te bevinden. Ter hoogte van het centrale deel van put 2 kunnen zich één of meer huisplattegronden bevinden. In put 3 zijn paalgaten aangetroffen die eerder aan spiekerstructuren doen denken. Het is echter aannemelijk dat in de nabijheid nog een huisplattegrond aanwezig is. Deze sporencluster zet zich waarschijnlijk door in de zuidwestelijke hoek van het onderzoeksterrein. De omvang van het nederzettingsterrein kan op grond van de sporen in putten 2 en 3 een halve cirkel beslaan met een straal van 100 m en een middelpunt halverwege de oostelijke grens van het plangebied. Globaal omvat dit een oppervlak van 120 x 150 m. Het is aannemelijk dat de nederzetting zich ook in de oostelijk aangrenzende percelen voortzet.

De conservering van de sporen is matig en hetzelfde geldt voor de vondsten. Botmateriaal of hout uit de IJzertijd is niet aangetroffen en de kans daarop is in de zandige bodem ook nihil. Hetzelfde geldt voor onverkoold botanisch materiaal. De aardwerkscherven zijn verweerd en deze verwerking zal ook op andere materiaal categorieën invloed hebben gehad. Waarom vele scherven een sterke verwerking vertonen is niet direct duidelijk. Wellicht is het terrein sinds de IJzertijd (meerdere malen) overstroomd geweest. De verbruining van de bodem heeft ervoor gezorgd dat de hogere delen van de antropogene grondsporen niet meer als zodanig herkenbaar zijn. Dit probleem is het ernstigst op de flank waarop put 2 ligt, maar doet zich ook de rug zelf voor. Op een relatief diep niveau zijn sporen echter nog op zodanige wijze herkenbaar dat ze tot structuren als huizen, schuren en spiekers kunnen worden herleid. Het merendeel van deze, nog herkenbare sporen reikt vermoedelijk niet zeer diep onder het vlak vanwaar ze zichtbaar zijn. Van cruciaal belang is daarom de diepte waarop bij eventueel vervolgonderzoek het sporenvak wordt aangelegd. Enige schervenconcentraties zijn op een hoger niveau aangetroffen. Het betreft in een paar gevallen potten die in het oorspronkelijke oppervlak zijn ingegraven of waarvan de scherven zich in een kuil bevinden waarvan de contouren niet meer als zodanig in de bodem zichtbaar zijn, zodat de scherven in de bodem lijken te zweven.

Uit Heumen zijn ook meldingen van Romeinse vondsten bekend. Het betreffende terrein,

Put	Vlak	Spoor	Vondstnr.	Omschrijving	Aantal	Datering	Opm.
1	2	30	6	houtskool			
		48	7	natuursteen	3		
2	1	27	10	aw	1	IJzertijd	aw-concentratie
			11	aw	2	IJzertijd	
2	2	11	19	aw	1	ondet.	
		16	20	aw	1	Bronstijd	
		19	22	vs	1	prehist.	afslag
		29	23	aw	2	IJzertijd	
		35	15	aw	17	IJzertijd	aw-concentratie
			17	aw	2	IJzertijd	aw-concentratie
			18	grondmonster			inhoud pot
		79	25	aw	3	IJzertijd	
		84	26	aw	1	IJzertijd	
		85	27	aw	1	IJzertijd	
3	2	2	29	aw	1	IJzertijd	
		17	30	verbr. leem	1		
		34	31	verbr. leem	1		
		38	32	aw	1	Bronstijd?	

Tabel 1 Overzicht van grondsporen en vondsten.

ten zuidoosten van het huidige onderzoeksgebied, is echter nooit op adequate wijze archeologisch onderzocht. Het is waarschijnlijk dat de nederzetting(en) in Heumer-Noord, die vroeger moet worden gedateerd, de voorganger is van de bewoning in de Romeinse tijd.

AANTAL	GEWICHT	SCHERFTYPE	MAGERING	RANDTYPE	BODEMTYPE	AFWERKING	VERWERING	VERSIERING	PERIODE	OPMERKINGEN
1	13.1	wand	zand						?	
34	100	wand	potgruis						YT	
24	161.1	wand	divers						ME	wit/bruin glazuur, geel glazuur, steengoed, roodbakkend, groen glazuur, kogelpot
6	37	wand+rand				geglazuurd			ME	mog. Kogelpotrand+roodbakkend en steengoed
5	106.2	BW								
22	131	wand	potgruis				afgerond		YT	
7	39.8	wand	potgruis				afgerond		YT	mogelijk verbrand
1	53	bodem							ME	geglazuurde binnenzijde
39	90.6	wand	potgruis			1 geglad	afgerond		YT	
1	1.6	gruis							ROM/ME	
2	56.2	wand	potgruis			besmeten			YT	
1	6.8	wand	potgruis						ROM?	
32	341.2	wand	potgruis				afgerond		YT	
1	8.2	bodem	potgruis			vlak			YT	dunne bodem
1	60.4	wand	potgruis					verticale baan van 3 vert.lijnen touw(?)	BT/YT	bolle wand
1	82.8	rand/hals/schouder	potgruis	vlak, iets naar buitenstaand				vingertopindrukken onder de rand	BT/YT	tweeledig met uitstaande rand, grove dunwandige pot, 7,8 mm
2	25	rand	potgruis	rond				vingertopindrukken net onder de rand	BT/YT	lijkt op volgnr. 4, maar pottype niet. Kleiner eenledig bakje, 6,8 mm dik, diam. ca. 11 cm
2	16.6	wand	potgruis					opgeknepen richels. Kalenderberg	BT/YT	
1	20.2	wand	potgruis					banen van nagelindrukken, Kalenderberg?	BT/YT	
1	18.4	wand	potgruis				afgesleten	brede banen van nagelindrukken, kalenderberg?	BT/YT	
2	22	wand	potgruis				afgerond		YT	
21	334.2	wand	potgruis			4 besmeten	afgerond		YT	2 verbrand
9	99.4	wand+bodem	divers						ME	o.a. steengoed, kogelpot
47	226.2	wand	potgruis			1 geglad	afgerond		YT	
4	48.4	wand+bodem	potgruis			vlak gepolijste binnenzijde	afgerond		YT	
1	4.4	grind							ROM/ME	witbaksel met grind
2	53	bodem	potgruis			vlak besmeten			YT	
1	20.6	rand/hals	potgruis	vlak, uitstaande rand		geglad			YT	zelfde profiel als 17
14	25	gruis							YT	
1	69.2	rand	potgruis	naar binnen staande vlakke rand					YT	lompe 1ledige pot
3	43.8	wand	potgruis + zand						YT	
30	274.5	wand	potgruis						YT	1 verbrand
1	47.2	rand/hals/schouder/buik	potgruis	vlak		schouder geglad, buik besmeten			YT	
1	356.8	bodem	potgruis			vlak			YT	complete bodem, diam. 16 cm een paar stukjes gebr.kwarts., grote stukken potgruis
1	0.5	gruis								
1	6.5	wand	gebr.kwarts						BT	
2	3.1	gruis	potgruis						YT	
46	274.7	wand	potgruis						YT	
3	20.3	wand	potgruis			besmeten	afgerond		YT	
1	3.7	wand	potgruis						YT	
1	12.5	rand	potgruis + zand	ronde top met hals					YT?	drieledig
1	15.8	BW								tuf?
1	6.4	wand	potgruis						YT	verbrand
1	2.6	wand	gebr.kwarts						BT	
19	584.6	wand	potgruis						YT	
4	22.2	wand	potgruis + gebr.kwarts						BT	
56	279.4	wand	potgruis			1 geglad	afgerond		YT	1 bodem, 1 schouder/buik fragment
9	16.2	wand	ruwwandig						ROM	
1	19	wand	gedraaid						ROM	kruik of amfoor
1	14	buik	gedraaid						ROM	
27	65	gruis	potgruis				afgerond		YT	
1	35.2	rand	gedraaid	HOL 140-142					ROM	Waaslands blauwgrijs, 100-200 AD
11	121.2	wand+bodem	mix						ME	

Tabel 2 Overzicht van het aardewerk.

6 Aanbeveling

Aanbevolen wordt om op het boven omschreven, oostelijke terreingedeelte een archeologisch vervolgonderzoek te laten uitvoeren dat uitgaat van de volgende vraagstellingen:

- Is of zijn hier één of meerdere huisplattegronden aanwezig?
- Is sprake van een enkel zwerfend erf of zijn er meerdere erven en huizen tegelijkertijd geweest?
- Kan een nauwkeuriger datering voor de bewoning worden gegeven dan IJzertijd?

Aangezien het oorspronkelijke loopvlak is verdwenen, wordt als onderzoeksmethode aanbevolen om de bovengrond laagsgewijs tot op het sporenvlak te verwijderen en de in het vlak aanwezige grondsporen te documenteren. Bij het verwijderen van de bovengrond moet rekening worden gehouden met vondstconcentraties, vooral aardewerkscherven, die zich boven het sporenvlak kunnen bevinden. Het verdient de voorkeur dit onderzoek door middel van een reguliere opgraving te doen. Indien deze mogelijkheid niet aanwezig is, wordt geadviseerd om, voorafgaande aan of tijdens het bouwrijp maken van het terrein, de bovengrond tot iets onder de bouwvoor te verwijderen en eventuele vondstconcentraties op het spoor te komen en vervolgens de grond tot op het leesbare sporenvlak te verwijderen en de archeologische grondsporen te documenteren.

Het eerst leesbare vlak bevindt zich juist onder de verbruiningslaag. De sporen zijn vanaf dit vlak op de flank nog maximaal 15 cm diep. Op het hoger gelegen deel van de terras-rest-rug kan dat meer zijn.

Het is op dit moment niet bekend in hoeverre archeologische relikten kunnen worden beschermd door veranderingen of aanpassingen in het bouwplan. Indien deze mogelijkheid bestaat, kan het te onderzoeken oppervlak wellicht in omvang beperkt worden.

Bijlage 1. Het aardewerk

S.B.C. Bloo

In totaal zijn 502 scherven gevonden met een gewicht van 4.375 gram. Het aardewerk is afkomstig uit de Bronstijd (6 scherven), de Bronstijd of de IJzertijd (8), de IJzertijd (420), de Romeinse tijd (13) en de Middeleeuwen (51).⁹

Het aardewerk is in tabel 2 beschreven. Hierin zijn de morfologische en technologische kenmerken opgenomen zoals scherftype, magering, afwerking van de wand, rand-/bodemtype, versiering. Daarnaast is ook aangegeven of de fragmenten verveerd of verbrand zijn. In het opmerkingen veld is extra informatie toegevoegd.

PREHISTORISCH AARDEWERK

Het overgrote deel van de scherven uit de IJzertijd is met potgruis gemagerd. Slechts vier scherven zijn met een mengsel van potgruis en zand gemagerd. Twaalf scherven zijn aan de buitenzijde besmeten. Dit komt zowel in de late Bronstijd als in de IJzertijd voor.¹⁰

Er zijn zes randfragmenten gevonden. Twee daarvan hebben een ronde top en de overige een vlakke top. Eén fragment is gepolijst. Opvallend is een randfragment waarvan het bovenste deel van de overgang van de schouder met de buik glad is gemaakt en het onderste gedeelte is besmeten. Twee randfragmenten hebben een duidelijke hals en een hoekige overgang op de schouder naar de buik. De vorm van de vier bodems is vlak. Hiervan is één exemplaar compleet en heeft een diameter van 16 cm.¹¹ Deze is op basis van de magering die uit potgruis en gebroken kwarts bestaat in zowel de Bronstijd als de IJzertijd te plaatsen. De bodem behoort bij een iets hoger gevonden concentratie scherven die alleen met potgruis zijn gemagerd, maar waarvan twee scherven aan de bodem passen.¹² Vermoedelijk behoren al deze scherven tot dezelfde pot, die op grond van de wand-scherven eerder in de IJzertijd dan in de late Bronstijd moet worden gedateerd.

De bronstijdscherven zijn met gebroken kwartsfragmenten (2) of met een mengsel van gebroken kwarts en potgruis (4) gemagerd.

Er zijn acht scherven die zowel in de Bronstijd als in de IJzertijd kunnen worden gedateerd. Ze komen uit een schervenconcentratie in vlak 1 van put 2 die ook 33 IJzertijdscherven bevat. Op grond van deze laatste scherven kan worden aangenomen dat het gehele complex in de IJzertijd moet worden gedateerd. Ook de uniforme magering met potgruis is daarmee in overeenstemming. Alle acht scherven zijn versierd: één scherf heeft drie verticale touwindrukken, twee andere hebben een horizontale rij vingertopindrukken onder de rand. Opvallend is dat het hier twee verschillende pottypen betreft, namelijk een klein eenledig bakje en een grotere tweeledige pot met een uitstaande rand. Het eerste exemplaar doet aan de Bronstijd denken, het tweede exemplaar oogt door de potgeleding van jongere datum. De overige vier scherven hebben opgeknepen richels en banen van nagelindrukken die aan Kalenderbergversiering doen denken. Dit versieringstype komt op in de Late Bronstijd, en blijft gangbaar in de IJzertijd en de Romeinse tijd.¹³

De scherven zijn behoorlijk verveerd, gezien de afronding van de fragmenten zal dit waarschijnlijk door invloed van water zijn.

OVERIG AARDEWERK

Bij de Romeinse scherven gaat het vooral om ruwwandige aardewerk (9). De overige zijn gedraaide scherven. Een randje is afkomstig van waaslands blauwgrijs aardewerk en is van het type Holwerda 140-142 met een datering van 100 tot 200 n.Chr. Een ander fragment is van een kruik of amfoor.

Het middeleeuwse en post-middeleeuwse materiaal bestaat uit geglazuurd en roodbakend aardewerk, steengoed en kogelpotfragmenten.

CONCLUSIE

De overgrote meerderheid van het aardewerk is afkomstig uit de IJzertijd. Het materiaal is gemagerd met potgruis. Een paar fragmenten zijn herkenbaar als rand of als stukken profiel. Twee randfragmenten hebben een duidelijke hals en een hoekige overgang op de schouder naar de buik. Er zijn enkele scherven uit de Bronstijd. Het kan zijn dat deze afkomstig zijn uit de overgang tussen Late Bronstijd en Vroege IJzertijd. De scherven zijn behoorlijk verveerd. Gezien de afronding van de fragmenten zal dit waarschijnlijk door invloed van water zijn gebeurd.

9. Van twee scherven is geen datering te geven en twee fragmenten kunnen zowel Romeins als middeleeuws zijn.

10. Daar het hier om een beperkt aantal scherven gaat, is een uitspraak over de datering op basis van percentages van aan- of afwezigheid van besmijting hier niet gefundeerd.

11. Vondstnummer 0017, spoor 35 in put 2.

12. Vondstnummer 0015, spoor 35 in put 2.

13. Van den Broeke 1987, 109. In Oss komt Kalenderberg-versiering in fase A t/m C en weer vanaf fase G voor. Dichter in de buurt bij Heumen ligt Wijchen, waar onderzoek is gedaan in De Berendonck. Daar is ook Kalenderberg-versiering op met potgruis gemagerd aardewerk gevonden. Van den Broeke (1991, 198) plaatst dit complex op de overgang van de Late Bronstijd naar de Vroege IJzertijd.

LITERATUUR

- Bakker, H. de, J. Schelling, 1966: *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland*. Stiboka, Wageningen.
- Bosch, J.E. van den, J. Ras, 2000: *Aanvullende Archeologische Inventarisatie Bestemmingsplan Heumen Noord, Gemeente Heumen*. Stichting SOB Research, Heinenoord.
- Broeke, P.W. van den, 1987: Oss-Ussen: het handgemaakte aardewerk. In: W.A.B. van der Sanden & P.W. van den Broeke (red.), *Getekend zand: tien jaar archeologisch onderzoek in Oss-Ussen*. (Bijdragen tot de studie van het Brabantse heem 31), Waalre, 101-109.
- Broeke, P.W. van den, 1991: Nederzittingsaardewerk uit de late bronstijd in Zuid-Nederland. In H. Fokkens & N. Roymans (red.): *Nederzettingen uit de bronstijd en de vroege ijzertijd in de lage landen*. (Nederlandse Archeologische Rapporten 13), Amersfoort, 193-211.
- Cate, J.A.M. ten, G.C. Maarleveld, 1977: *Geomorfologische kaart van Nederland schaal 1:50.000. Toelichting op de legenda*. Stiboka, Wageningen/RGD, Haarlem.
- Hoek, W.Z., E.A. Schorn, 1990: *De geologische ontwikkeling van het Land van Maas en Waal vanaf het pleistoceen tot heden*. Universiteit van Utrecht, Utrecht.
- Modderman, P.J.R., 1951: Het oudheidkundig onderzoek van de oude woongronden in het land van Maas en Waal. *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* 32, 25-61.
- Pons, L.J., 1957: *De geologie, de bodemvorming en de waterstaatkundige ontwikkeling in het Land van Maas en Waal en een gedeelte van het Rijk van Nijmegen*. 's Gravenhage.
- Peddemors, A., 1978: Die archäologischen Funde aus dem 'Land van Maas en Waal', I. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 28, 7-80.